

Analytical Comparison of Espionage Methods in Seven Historical Literary Stories

Reza Shajari * ¹, Elham Arabshahi Kashi²

Received: 08/11/2023

Accepted: 02/03/2024

Abstract

Criticism of methodology and analysis of literary works is one of the important topics in the field of scientific and research works, which can shed light on the intertextual influence of literary texts, especially in fiction. In the present study, the authors, using the method of content analysis and comparative comparison, found one of the ways of espionage in the war in seven famous literary and historical stories "King of Jahud and Nasranian" in Masnavi and Hayat Al-Hayvan Demiari, "Boom and Ghorab" in Kelileh. and Demeneh, "Firouzshah and Hitalian" in Tabari's history, "Shaghad and Rostam" in Ferdowsi's Shahnameh, "Zaba and Qasir Ebn-e Saad" in Balami's history, "Bibi Seti and Abu Muslim" in Abu Muslimnameh. The results showed that the method of espionage in the story of King of Jahud and the Christians in Masnavi and Hayat al-Haiwan is stronger than other stories in terms of structure and content. The method of penetrating is based on a kind of cognitive warfare, which without any military

* Corresponding Author's E-mail:
.rshajari@yahoo.co.uk

1. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Kashan University, Kashan, Iran.

<https://orcid.org/0000-0002-3293-2967>

2. PhD of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Kashan University, Kashan, Iran.

<https://orcid.org/0000-0001-7218-058x>

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPL This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

conflict, and only with mastering the power of knowledge and identifying the religious beliefs of the enemy, created differences among the fearful and destroyed them. This principle has not been observed in other stories.

Keywords: Criticism and methodology, comparative literature, literary and historical stories, Masnavi, espionage

Extended Abstract

Introduction

One of the tools of war is deception, and one of the ways to deceive and overcome the enemy is to "infiltrate" the enemy's army with various methods and tactics, which is interpreted as espionage, and in fact, espionage in today's military literature is the collection of discourse, which is breaking into the enemy's camp to covertly collect military secrets, sabotage, or influence commanders and soldiers to defeat the military war. The method of hard penetration and espionage is one of the old tactics in war, when a person volunteered to defend the ideals of their country, nation, group or tribe by risking their life, this is somewhat reminiscent of the same jurisprudential ruling of "Tatarros" is also in Islam.

Therefore, in the present study, an attempt has been made to criticize the methodology of war tactics and the method of "infiltration" in the enemy's army and overcoming them in seven famous literary and historical stories of King Jahoud and his Vazir-e Makkar Boles in Hayat al-Haivan Demiari, King Jahoud and Nasranian in Masnavi, Boom and Ghorab in Kelila and Demeneh, Shaghad and Rostam in Ferdowsi's Shahnameh, Firozshah's battle with Hayatla in Tabari's history, Bibi Seti in Abu Muslimnameh and the battle of Zaba and Jezima in Balami's history. The study is an attempt to answer these questions: To what extent the methodological

criticism and the comparative comparison of ancient literary and historical texts have been influenced by each other? Can the analysis of the content of ancient historical and literary texts help to reflect the unity of these texts?

So far, many studies have been done on some of the historical and literary stories presented in this research separately; But in none of them, there is mention of methodological criticism and comparative comparison of the methods and tactics of infiltrating the enemy's army. Therefore, the authors have tried to, through methodological criticism, comparative comparison and analysis of the content of seven famous historical stories, look into the matter. In terms of the method of influence and war strategy, the authors looked at the intertextual influence of these texts and their similarities and differences and the extent of their influence on each other. In the current paper, seven famous literary and historical stories "King Jahoud and the Nasranians" in Masnavi and Hayat al-Haiwan Demiari, "Boom and Ghorab" in Kelileh and Demeneh, "Firouzshah and Hitaliyan" in Tabari's Tarikh, "Shaghad and Rostam" in Ferdowsi's Shahnameh, "Zaba and Qasir Ebn-e Saad" in Balami's history, "Bibi Seti and Abu Muslim" in Abu Muslim's book are critically reviewed and the differences and similarities of these texts are evaluated. The results showed that the espionage method in the story of King Jahoud and the Christians in Masnavi and Hayat al-Haiwan is stronger than other stories in terms of structure and content.

2. Results

Criticism of the methodology and comparative comparison of war tactics and the method of hard penetration in the enemy army in seven famous historical and literary stories showed that based on the components of comparative literature, it can be said that there were sometimes interactions and exchanges between the two nations; As in

Masnavi, Kelila and Demna, we can clearly understand this cultural exchange between the two nations of Iran and India in Masnavi, Kelila and Damna. However, according to the theory of intertextuality, one cannot be considered the original version and the other a copy, rather, basically, such a plot has existed in thousands of other stories before these two stories in different nations. In other words, in the story of King Jahud, Bibi Seti in dealing with Abu Muslim's enemies, Firoz Shah's battle with Hayatele, Buf and Zagh, Shaghad and Rostam, Zaba and Qusayr Ebn-e Saad, Siavash and Sudabah, Yusuf and Zulikha, Shahzad and Kanizak. One of the characters in the story has tried to deceive the enemy's army with trickery, such as tearing his clothes, scratching his face, injuring himself (self-mutilation), humiliating and insulting him in public. The use of this trick in wars is one of the common ways; But in the three recent love stories, the difference can be seen that at the end of the story, the deceiver is disgraced and punished for his actions, such as Sudabah who was killed by Rostam or the scandal of Zulikha with the interpretation of Yusuf's dreams in prison. And also the disgrace and scandal of the maid can be mentioned with the testimony of the prince. Therefore, in the present study, the review and comparative comparison of seven famous literary and historical stories showed that the method of hard influence in the story of King Jahud in Hayat al-Hiyavan Damiri and Masnavi is stronger than the other mentioned stories in terms of structure and content. The method of penetrating is based on a kind of cognitive warfare, which without any military conflict, and only with mastering the power of knowledge and identifying the religious beliefs of the enemy, created differences among the fearful and destroyed them. This principle has not been observed in other stories. As in the stories of Bom, Gharab, Firouzshah, Hayatle, Zaba, and Qusayr, hard influence and espionage are introduced through the lever of praising the military power of the enemy group and being rejected and accused

Quarterly Literary criticism

E-ISSN: 2538-2179

Vol. 16, No. 64

winter 2024

Research Article

among the insider forces. In the story of Bibi Seti in Abu Muslim Nameh, he used oppression and oppression by his own forces as a means of his hard influence on the enemy group, and in the story of Shaghad and Rostam, humiliation and insults and destruction of his personality by his own forces were his means of influence. What is certain is that the analysis of the qualitative content of the above-mentioned stories showed that the method of hard penetration in the story of Hayat al-Hiyavan and Masnavi was stronger and more effective than other stories.

مقاله پژوهشی

نقد روش‌شناسی و مقایسه تطبیقی و تحلیلی شیوه‌های جاسوسی براساس هفت داستان مشهور ادبی و تاریخی با تأکید بر داستان «پادشاه جهود» در مثنوی

رضا شجری*^۱، الهام عربشاهی کاشی^۲

(دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۱۷ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۲)

چکیده

نقد روش‌شناسی و تحلیل آثار ادبی از موضوعات مهم در حوزه آثار علمی و پژوهشی است که می‌توان به تأثیر بینامتنی متون ادبی به‌ویژه در ادبیات داستانی پی برد و شباهت‌ها و تفاوت‌ها و میزان تأثیرپذیری آنان از یکدیگر را نقد و بررسی کرد. در پژوهش حاضر، نگارندگان کوشیده‌اند با استفاده از روش تحلیل محتوا و مقایسه تطبیقی، یکی از شگردهای جاسوسی در جنگ را در هفت داستان مشهور ادبی و تاریخی «پادشاه جهود و نصرانیان» در

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی دانشگاه کاشان، کاشان، ایران
(نویسنده مسئول)

*.rshajari@yahoo.co.uk.
<https://orcid.org/0000-0002-3293-2967>

۲. دانش‌آموخته دوره دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

<https://orcid.org/0000-0001-7218-058x>

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

مثنوی و حیات‌الحيوان دمیری، «بوم و غراب» در کلیله و دمنه، «نبرد فیروزشاه با هیطالیان» در تاریخ طبری، «شغاد و رستم» در شاهنامه فردوسی، «نبرد زبا و جزیمه» در تاریخ بلعمی، «بی‌بی سستی و ابومسلم» در ابومسلم‌نامه نقد و بررسی و تفاوت‌ها و شباهت‌های این متون را ارزیابی کنند و از طریق تحلیل محتوای داده‌های داستانی، پی‌رنگ واحد آن‌ها را به وضوح نشان دهند. نتایج نشان داد که شیوه جاسوسی در داستان پادشاه جهود و نصرانیان در مثنوی و حیات‌الحيوان از حیث ساخت و محتوا قوی‌تر از سایر داستان‌هاست، زیرا شیوه نفوذ در آن بر پایه نوعی جنگ شناختی است که بدون هیچ درگیری نظامی با هدف تسلط بر قدرت شناخت و نشانه گرفتن باورهای دینی دشمن توانسته است در بین ترسایان اختلاف ایجاد کند و آنان را نابود سازد؛ اصلی که در داستان‌های دیگر رعایت نشده است.

واژه‌های کلیدی: نقد و روش‌شناسی، ادبیات تطبیقی، داستان‌های ادبی و تاریخی، مثنوی، جاسوسی.

۱. بیان مسئله

یکی از ابزارهای جنگ فریب (شمیسا، ۱۳۸۶: ۸۳) و یکی از راه‌های فریب و غلبه بر دشمن، «نفوذ» در سپاه دشمن با شیوه‌ها و شگردهای مختلف است که از آن به جاسوسی تعبیر می‌شود و درحقیقت جاسوسی در ادبیات نظامی امروز زیرمجموعه گفتمان نفوذ سخت است که همان رخنه در اردوگاه دشمن برای جمع‌آوری پنهان اسرار نظامی، خرابکاری یا تأثیرگذاری بر فرماندهان و سربازان برای شکست در جنگ نظامی است. جاسوسان سعی دارند با کنش‌های خود اطلاعات جامعی از کیفیت و کمیت توانایی‌های بالقوه دشمن به دست آورند تا امکان تأثیرگذاری بر رقیب سیاسی و نظامی فراهم شود. نفوذ یا جاسوسی نوعی برقراری ارتباط با بیگانگان به قصد تغییر یا تثبیت رفتار نیروهای متقابل است. یک حکومت می‌کوشد با روش‌های گوناگون بر

حکومت یا حکومت‌های دیگر تأثیر بگذارد، زیرا اهداف مشخصی داشته که تحققشان به واسطه برخورداری از اطلاعات جامع از مسائل اقتصادی، سیاسی، نظامی و ... رقیب امکان‌پذیر است. جاسوسی پدیده‌ای نوظهور نیست و امری کاملاً رایج در فرهنگ سیاسی تمدن‌هاست که شگردهای به‌کار رفته در آن، مدام در حال تغییر و حرکت به سوی پیچیده شدن است (دشتی رحمت‌آبادی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۴۱-۱۴۴؛ نیز ر.ک. ولوی نسب و اسلامی، ۱۴۰۰: ۱۷۴). شیوه نفوذ سخت و جاسوسی یکی از شگردهای قدیمی در جنگ است که یک نفر به‌صورت داوطلبانه حاضر می‌شود تا با خطر انداختن جان خود از کیان آرمان‌های کشور، ملت، گروه یا قبیله خود دفاع کند. این امر، تا حدودی تداعی‌کننده همان حکم فقهی «تترس» در اسلام نیز هست. احکامی مثل تترس قاعده عقلی‌اند و اگر امر دائر شد که چند نفر کشته شوند یا اگر کشوری در خطر افتد، بی‌گمان باید کیان کشور را پاس داشت و چند نفر را فدای هزاران انسان دیگر کرد (مزینانی، ۱۳۷۷: ۲۵۵؛ نیز ر.ک. جوادنیا، ۱۴۰۲: ۱۱۵؛ گروهی از نویسندگان، ۱۳۸۸: ۱۸۴).

از این رو در پژوهش حاضر سعی شده تا به نقد روش‌شناسی و مقایسه تطبیقی شگردهای جنگی و شیوه «نفوذ» در سپاه دشمن و غلبه بر آن‌ها در هفت داستان مشهور ادبی و تاریخی «پادشاه جهود و وزیر مکارش بولس» در *حیات/الحيوان* دمیری، «پادشاه جهود و نصرانیان» در *مثنوی*، «بوم و غراب» در *کلیله و دمنه*، «شغاد و رستم» در *شاهنامه فردوسی*، «نبرد فیروزشاه با هیطالیان» در *تاریخ طبری*، «بی‌بی سستی و ابومسلم» در *ابومسلم‌نامه* و «نبرد زبا و جزیمه» در *تاریخ بلعمی* پرداخته و به این پرسش پاسخ داده شود که نقد روش‌شناسی و مقایسه تطبیقی متون ادبی و تاریخی کهن تا چه اندازه

از یکدیگر تأثیر پذیرفته‌اند و دیگر آنکه با تحلیل محتوای این متون می‌توان پی‌رنگ واحدشان را به وضوح نشان داد.

۲. پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهش‌های فراوانی دربارهٔ برخی از داستان‌های تاریخی و ادبی مطرح‌شده در این پژوهش به‌صورت جداگانه انجام شده است، اما در هیچ یک از آن‌ها به نقد روش‌شناسی و مقایسهٔ تطبیقی شیوه و شگرد جنگی نفوذ در سپاه دشمن اشاره نشده است. با توجه به اینکه در کلیله و دمنه از ابزارها و شگردهای مختلفی برای مبارزه با دشمن یاد شده است، سعیدی و همکاران (۱۴۰۱) در مقالهٔ «بررسی جایگاه ابزار جنگ در کلیله و دمنه و مقامات حمیدی» به بررسی و مقایسهٔ تطبیقی ابزارهای جنگی پرداخته‌اند، اما از شیوهٔ نفوذ و سایر شگردها و شیوه‌های جنگی سخنی به میان نیامده است. همچنین دشتی رحمت‌آبادی و همکاران در مقالهٔ «بررسی و تحلیل ابعاد نفوذ سخت در شاهنامهٔ فردوسی با رویکرد به مبحث جاسوسی» (۱۴۰۰)، به بررسی مبحث جاسوسی و نفوذ سخت در داستان‌های شاهنامه پرداخته‌اند و به نقد روش‌شناسی و مقایسهٔ تطبیقی این شیوه در سایر داستان‌های مذکور توجه نداشته‌اند؛ نیز رضایی دشت‌ارژنه و بیژن‌زاده در مقالهٔ «نقد و بررسی داستان آن پادشاه که نصرانیان را می‌کشت از بهر تعصب از مثنوی مولوی براساس رویکرد بینامتنیت» (۱۳۹۵)، به بررسی شماری از این داستان‌ها از حیث روابط بینامتنیت پرداخته و در نتیجه‌گیری نهایی، هیچ یک از داستان‌ها را اصیل و نسخهٔ مبدأ ندانسته و آن‌ها را واگویی‌ای از هزاران داستان پیش از خود می‌داند؛ به عبارت دیگر در این مقاله اصلاً به مسئلهٔ مقایسهٔ تطبیقی و نقد روش‌شناسی شیوهٔ نفوذ در جنگ پرداخته است. از این رو نگارندگان

کوشیده‌اند تا به نقد روش‌شناسی و مقایسه تطبیقی و تحلیل محتوای هفت داستان مشهور تاریخی و ادبی از حیث شیوه نفوذ و شگرد جنگی پردازند. در اینجا به بررسی پاره‌ای از مباحث نظری بحث پرداخته می‌شود.

۳. مباحث نظری بحث

۳-۱. روش‌شناسی

روش مجموعه فعالیت‌هایی با هدف خاص است و روش علمی، شرح اصول اساسی در هر کار تحقیقی، تمام وسایل و مراحل جمع‌آوری نظام‌مند اطلاعات و شیوه تجزیه و تحلیل منطقی آن‌ها برای رسیدن به یک هدف معین است. روش و روش‌شناسی یکی از عناصر اساسی در هر پارادایم فکری است که پاسخ پارادایمی به آن، بیانگر مشخصات موجود در مسیر پارادایمی هر تحقیق علمی است (آسایش و مشیری، ۱۳۸۴: ۳۳-۳۵؛ نیز ر.ک: لاری بی، ۱۳۸۷: ۴۹؛ فتح‌الهی، ۱۳۸۰: ۱۷؛ ایمان، ۱۳۸۸: ۴۹؛ پارسانیا، ۱۳۹۰: ۶۹). درواقع، روش‌شناسی جزئی از علم منطق است که به کاوش درخصوص روش‌های مختلف معرفت و علوم می‌پردازد؛ علمی ابزاری و دستوری که برای فکر قواعدی را معین کرده و هدفش تعمق درباره فرایندهای عقلانی یک اندیشه منظم و فراهم کردن مفاهیم اساسی و ابزارهای عقلانی مورد نیاز یک روش برای تحقق هدف است (فتح‌الهی، ۱۳۹۴: ۲۴۵-۲۴۶؛ نیز ر.ک: نظریگی، ۱۳۹۵: ۲۷-۲۸؛ برومند، بی‌تا: ۷۱).

۲-۳. نقد روش‌شناسی

واژه نقد به معنی ارزیابی و سنجیدن، خوب و بد چیزی را نشان دادن و برگزیدن بهترین‌ها (امام، ۱۳۷۸: ۱۱) و نقد ادبی، تبیین و تقریر معانی متکثر متون با استفاده از مفاهیم و روش‌شناسی‌های برآمده از نظریه‌های نقادانه است (پاینده، ۱۳۹۸: ۱۶/۱). در نقد ادبی به مطالعاتی درباره تعریف، طبقه‌بندی، تفسیر و ارزیابی آثار ادبی می‌پردازد. درحقیقت نقد ادبی نه مدح است و نه ذم، بلکه فعالیتی است مبتنی بر مطالعه‌ای هوشمندانه در آثار ادبی و هنری و توصیف و تحلیل و بیان فضایل و کاستی‌های آن‌هاست که به مدد شناخت خصایص هنری، خبرگی و فرهیختگی و ذوق منتقد میسر می‌شود. شاید بهترین راه تحلیل همه‌جانبه آثار ادبی، نگرشی التقاطی با استفاده از روش‌ها و آرای رویکردهای مختلف نقد باشد. عمده‌ترین اهداف نقد شرح و تفسیر، مقایسه و ارزش‌گذاری و بررسی جنبه‌های استدلالی و توجیهی است (آبرامز و هارپهام، ۱۳۸۶: ۸۲؛ شایگان‌فر، ۱۳۸۰: ۱۶؛ امامی، ۱۳۷۸: ۱۳-۱۴)؛ ازسویی نقد روش‌شناسی نیز از شاخه‌های همین نقد ادبی است و همان‌گونه که در نقد ادبی به سخن‌سنجی و سخن‌شناسی، شناخت ارزش یک اثر و شرح و تفسیر آن برای شناخت سره از ناسره پرداخته می‌شود در نقد روش‌شناسی نیز تمام ابعاد و سویه‌های روش علمی به‌کار رفته در متن و رویکردهای محقق، بررسی می‌شود. البته از اشکالات تحلیل‌های نقادانه، برداشت‌های مختلف از یک محتوا به دلیل تفاوت‌های فرهنگی و خصوصیات خاص محقق ناقد است (زرین‌کوب، ۱۳۶۱: ۵/۱؛ برای توضیح بیشتر ر.ک. والرز، ۱۳۸۷: ۵؛ برسلر، ۱۳۸۹: ۲۸؛ صاد، ۱۳۹۹: ۱۴-۱۲؛ قاسمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۴-۴۵؛ سهراب‌زاده، ۱۳۹۲: ۵۲).

یکی از مهم‌ترین اصول نقد منابع، به‌ویژه در نقد سنتی آن است که منتقد می‌کوشد تا به تأثیرپذیری مؤلف از دیگر آثار پردازد که البته بیشتر در حد واژگان و گاهی اندیشه است و کم‌تر به صورت و فرم اثر می‌پردازد. منتقد سنتی مؤلف را صاحب منحصر به فرد اثر می‌داند و معتقد است که اثر بر پایه نیت مؤلف رمزگذاری شده است (نامور مطلق، ۱۳۹۴: ۲۷). از نظر برخی محققان، بینامتنیت و نقد منابع بسیار به یکدیگر نزدیک‌اند. در نقد منابع و نقد سنتی غالباً بر ارجاع به واقعیت و میمسیس^۱ تأکید می‌کردند و می‌کوشیدند تا روابط فرامتنی و تأثیرات مسائل طبیعی و اجتماعی بر متن را بررسی کنند؛ اما بینامتنیت در همه گونه‌های آن بر روابط بینامتنی تأکید ویژه دارد (نامور مطلق، ۱۳۹۴: ۲۹). با توجه به اینکه زاویه دید و نگرش نقاد در نقد متن می‌تواند در دو سطح بیرونی یا ظاهرنگر^۲ و درونی یا بطن‌نگر^۳ باشد؛ در این پژوهش نیز نگارندگان کوشیده‌اند ضمن نقد بیرونی که بیشتر مربوط به نمای متن و ارتباط بین اجزای بیرونی در سطح ارتباط بین واژگان، آواها، چینش اجزای متن و ارتباط و کنش متقابل بین آن‌هاست؛ به نقد درونی یا بررسی حوزه معانی و ساختارها و شبکه‌های معنایی متن و درون‌مایه آن نیز پردازند (برای توضیح بیشتر رک. فتح‌اللهی، ۱۳۹۴: ۴۵۷).

۳-۳. ادبیات تطبیقی

ادبیات تطبیقی نوعی دادوستد فرهنگی است و تحقیق در آن باعث کشف روابط فرهنگی بین ملت‌ها و درک تحولات ادبی مربوط به این نوع روابط است. ادبیات تطبیقی آینه‌ای برای بازنمایی وجوه مشترک اندیشه‌های فرهنگی و ادبی و عرفانی و سطوح مرتبط دیگر است. پژوهشگر ادبیات تطبیقی سعی دارد تا خویش را در آینه دیگری بنگرد و بشناسد، زیرا دیگری را بیگانه نمی‌داند (بقایی، ۱۳۸۸: ۱۴؛ نیز رک.

حسن‌زاده، ۱۳۸۸: ۴۷؛ شرکت مقدم، ۱۳۸۸: ۵۶). ادبیات تطبیقی می‌تواند ارتباط نزدیکی با بینامتنیت داشته باشد و صاحب‌نظران این عرصه به تأثیر و تأثر متقابل متون ادبی پرداخته‌اند. وان تیگم^۴ و ایو شورل^۵ اصول تحقیقاتی این رشته را تبیین کرده‌اند. ادبیات تطبیقی بر پایه دو مکتب فرانسوی (تأثیر و تأثرها) و مکتب آمریکایی (تواردها و تشابهات) بنیان نهاده شده است (نامورمطلق، ۱۳۹۴: ۴۵-۴۶).

ادبیات تطبیقی دانشی است که با یافتن وجوه مشترک، به بررسی احتمال تأثیرگذاری و تأثیرپذیری و چند و چون آن در دو یا چند اثر ادبی متعلق به قلمروهای ملی - ادبی می‌پردازد. این تطبیق‌ها معمولاً در بستر دو زبان صورت می‌گیرد، اما متغیرهای دیگری همچون زمان و زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی خلق آثار، تفاوت در شیوه‌های زیستی و جغرافیای فرهنگی را نیز دربر می‌گیرد. در پژوهش‌های تطبیقی روایت‌شناختی وجوه مشابه و متفاوت درون‌مایه‌های آثار، شیوه‌ها و عناصر روایتگری بررسی می‌شود (رحمان ستایش شیرازی، ۱۳۹۵: ۶؛ نیز ر.ک. زرین‌کوب، ۱۳۸۲: ۱۲۵). اهمیت ادبیات تطبیقی بدان جهت است که از سرچشمه‌های جریان‌های فکری و هنری ادبیات ملی پرده برمی‌دارد و در جهت‌دهی آگاهی انسانی یا قومی مساعدت می‌ورزد. در ادبیات تطبیقی می‌توان به نقاط وحدت اندیشه بشری پی برد که چگونه اندیشه‌ای در نقطه‌ای از جهان توسط محقق مطرح می‌شود و در نقطه‌ای دیگر همان اندیشه به گونه‌ای دیگر بروز می‌یابد. گاهی این وام‌گیری از حد یک تأثیرپذیری فراتر می‌رود و محقق متأخر شخصیت خود را آشکارا می‌کند (کفافی، ۱۳۸۲: ۸۷؛ نیز ر.ک. لطافتی و معظمی، ۱۳۹۹: ۲۴؛ ندا، ۱۳۸۳: ۱۱).

در پژوهش حاضر تمام مبادلات فکری و ادبی دو فرهنگ ایرانی و هندی بررسی شده است. براساس یافته‌های تحلیل محتوای دو داستان مطرح‌شده در مثنوی و کلیله و

دمنه می‌توان گفت که نقد این دو داستان بیشتر در شمار نقد فتوایی یا حکمی یا معیاری^۶ است که می‌کوشد نه تنها بین اثر و خواننده ارتباط ایجاد شود، بلکه تأثیر و کنش^۷ اثر ادبی به لحاظ موضوع، شکل و ساختار، تکنیک و صنعت، تجزیه و تحلیل و روشن شود (شمیسا، ۱۳۷۸: ۳۴). نگارندگان در این بخش از پژوهش کوشیده‌اند تا بعد از معرفی و شرح هریک از این داستان‌ها به نقد روش‌شناسی و مقایسه تطبیقی و تحلیلی هریک نیز بپردازند که در اینجا به شرح و تحلیل هریک پرداخته می‌شود:

۴. شرح و تحلیل شیوه نفوذ در هفت داستان ادبی و تاریخی

۴-۱. «پادشاه جهود» در مثنوی مولوی

داستان بدین شرح است که پادشاه یهودی متوجه می‌شود بیشتر یارانش مسیحی شده‌اند و علی‌رغم سعی او برای قلع و قمع کردن ایشان، روز به روز بر تعدادشان افزوده می‌شود. تا اینکه وزیر مکار پادشاه یهودی به او توصیه می‌کند که گوش و دست او را به بهانه مسیحی شدن ببرد و بینی او را بشکافد تا در بین مسیحیان جایگاهی رفیع بیابد. با قبول و اجرای پیشنهاد، وزیر به مقام رهبری معنوی مسیحیان رسید و به مدت شش سال بین مسیحیان زیست و با تزویر آنان را به دوازده گروه تقسیم کرد و در ادامه برای هریک از سران دوازده‌گانه، طوماری متناقض با سایرین نوشت تا در بین ایشان تفرقه ایجاد کند؛ سپس دست از موعظه برداشت و خلوت کرد و گفت برای این امر از عالم غیب دستور دارد و قصد رحلت گزیدن از این سرا نزد عیسی^(ع) دارد. وزیر تک‌تک سران را نزد خود فراخواند و به هریک گفت: تو جانشین من هستی و هرکس متعرض شد او را بکش یا زندانی کن. بعد از این تفرقه‌افکنی،

چهل روز خلوت گزید و خود را کشت و بعد از مرگش توانست با این نقشه پرتلیس مسیحیان را به جنگ و خونریزی وادارد.

در دفتر اول مثنوی این داستان چنین آمده است:

بود پادشاهی در جهودان ظلم‌ساز	دشمن عیسی و نصرانی‌گداز
او وزیری داشت گیر و عشوده	کاو بر آب از مکر برستی گره
گفت ترسایان پناه جان کنند	دین خود را از ملک پنهان کنند
کم کش ایشان را که کشتن سود نیست	دین ندارد بوی، مشک و عود نیست
شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست	چاره آن مکر و آن تزویر چیست
...گفت ای شه گوش و دستم را بیر	بینی‌ام بشکاف اندر حکم مر
بعد از آن در زیر دار آور مرا	تا بخواهد یک شفاعت گر مرا

(مولوی، ۱۳۷۶: ۱۷)

۲-۴. «پادشاه جهود و نصرانیان» در *حیات‌الحيوان* دمیری

در *حیات‌الحيوان* نیز به داستان پادشاه جهود اشاره شده، اما در مقایسه با داستان مثنوی در برخی از جزئیات داستانی تفاوت‌هایی دیده می‌شود که در اینجا بررسی می‌شود:

و ذکر الکلبی فی تفسیر قوله تعالى و قالت النصارى المسيح ابن الله ذلک قولهم بافواههم الایه ان النصارى کانوا علی الدین الاسلام احدی و ثمانین سنه بعد ما رفع عیسی علیه الصلاه و السلام یصلون الی القبله و یصومون رمضان حتی وقع فیما بینهم و بین اليهود حرب و کان فی اليهود رجل شجاع یقال له بولس و کان قتل جمله من اصحاب عیسی علیه الصلاه و السلام فقال یوما لليهود إن کان الحق مع عیسی فکفرنا به فالنار مصیرنا فنحن مغبونون ان دخلوا الجنة و دخلنا النار و لکن سأحتال و أضلهم حتی یدخلوا النار و کان فرس یقال له العقاب یقاتل علیه فعرقب فرسه و اظهر الندامه و وضع علی راسه التراب فقالت له النصارى من انت؟ فقال

بولس عدوكم و قد نوديت من السما ان ليس لك توبه الا أن تتنصر و قد تب
فادخلوه الكنيسه فدخل بيتا فيها فأقام سنه لا يخرج منه لا ليلا و لا نهارا حتى تعلم
الانجيل ثم خرج فقال نوديت ان الله تعالى قد قبل توبتك فصدقوه و احبوه ...
(الدميري، بی تا: ۲/۲۹۳).

به نظر می‌رسد این داستان در *حیات/الحيوان* دمیری مأخذ و مرجع داستان مثنوی
مولوی قرار گرفته، چنانکه فروزانفر در کتاب *مأخذ قصص و تمثيلات مثنوی* بدان
اشاره کرده است. بعد از اینکه بین جهودان و ترسایان کارزاری افتاد:

در جهودان مردی بود شجاع نام بولس او پیامد و جماعتی بسیار را از ترسایان
بکشت. آنگه جهودان را گفت من می‌ترسم که مبدا که ترسایان برحق باشند و ما
بر باطل و اگر چنین بود ایشان به بهشت شوند و ما به دوزخ و لکن من کیدی کنم
که ایشان نیز به دوزخ شوند. آنگه پیامد و اسبی داشت نام او عقاب، اسبی بی نظیر
بود که او بر آن کارزار کردی به میان صف و آن اسب را پی کرد و جامه بدرید و
خاک برسر کرد و گفت یا قوم مرا دانی گفتند: نه، گفت من بولسم که چند گاه با
شما کارزار کردم و اکنون پشیمان شدم و توبه کردم. مرا از آسمان ندا کردند که
توبه تو مقبول نخواهد بود مگر که ترسا شوی اکنون من ترسا شدم و شما را آگاه
کردم تا باخبر باشید از کار من و از آنجا برفت و یک سال در کنیسه شد و انجیل
پیاموخت و آنگه پیامد و انجیل خواندن گرفت و ترسایان را گفت: مرا از آسمان
ندا کردند که خدای تو پذیرفت و از تو خشنود شد، ترسایان او را باور داشتند. او
از آنجا به بیت المقدس رفت و مردی را بر ایشان خلیفه کرد نام او نسطور و او را
تعلیم کرد که خدای و عیسی و مریم سه شخص بودند، یک خدا شدند. این تثلیث
و اتحاد که ترسایان می‌گویند از اوست و از آنجا به روم رفت و لاهوت و ناسوت
ایشان را تلقین کرد و گفت: عیسی انسی نبود و جسم نبود و لکن پسر خدا بود.
مردی دیگر را پیش گرفت و نام او یعقوب و این مقاله او را پیاموخت. آنگه مردی

دیگر را بخواند نام او ملکا. او را گفت بدانکه عیسی خدا بود لم یزل و لایزال آنکه هر سه را بر خود جمع کرد و ایشان را وصیت کرد از پس من مردمان را دعوت کنی به آنکه من شما را آموخته‌ام و بدانی که من عیسی را در خواب دیده‌ام. گفت من از تو راضی شدم و من فردا خویشتن را بخواهم کشتن؛ چون دگر روز بود به مذبح آمد و خویشتن بکشت و آن سه مرد از پس او مردمان را به این سه مقاتل دعوت کردند؛ هر یکی را گروهی متابعت کردند و میان ایشان خلاف‌ها افتاد تا به امروز و کارزار و کشش در میانشان افتاد (فروزانفر، ۱۳۷۰:

۷-۶).^۸

۳-۴. «بوم و غراب» در کلیله و دمنه

در داستان «بوم و غراب» کلیله و دمنه نیز با همین شیوه جاسوسی و نفوذ، در سپاه دشمن وارد شده، اما با این تفاوت که شخصیت‌های حیوانی حوادث داستانی را رقم می‌زنند. داستان بدین شرح است که:

در روزگاران گذشته، کلاغ‌های بسیاری در یک کوهستان بلند با درختان تنومند می‌زیستند و در همان حوالی کوهی بود که گروهی از جغدان درون غارها زندگی می‌کردند و شبانه به گروه کلاغ‌ها حمله و عده زیادی از کلاغان را تارو مار می‌کردند در نتیجه پادشاه کلاغان با دیدن قدرت فراوان جغدها به مشورت با یاران خود از جمله پنج کلاغ باهوش پرداخت که هر کدام نظری متفاوت دادند، اما کلاغ پنجم از پادشاه خواست تا در خلوت نظر خود را اعلام کند. او گفت که بهتر آن است که او را بزنند و تنها رها کنند تا بتواند با این حقه به گروه جغدان وارد شود و از اسرار آن‌ها آگاه شود. پادشاه کلاغان چنین کرد و با گروهش آنجا را ترک کرد. گروه جغدان وقتی سر رسیدند کلاغ را غرق در خون دیدند. پادشاه جغدان از او دلیل حال زارش را پرسید و

او گفت که بعد از حمله جغدان من از پادشاه خویش خواستم تا با شما صلح کند، زیرا گروه کلاغان را آماده نبرد با شما نمی‌دانستم، اما پادشاه کلاغان فکر کرد من با جغدان هم‌دستم، از این رو مرا کتک زدند و از گروه بیرون کردند. پادشاه جغدان بدون توجه به نظر وزیران خود، او را به جمع خود راه داد و کلاغ پس از به دست آوردن موقعیتی شایسته و جلب اعتماد جغدان و آگاهی از اسرار ایشان به سمت یاران خود رفت و جایگاه جغدان را به ایشان نشان و دستور داد وقتی جغدان در غار هستند هیزماهای خشک را آتش بزنند تا جغدان در غار تلف شوند و این‌گونه گروه جغدان نابود شدند (برای توضیح بیشتر ر.ک. مینوی، ۱۳۸۵: ۲۰۲-۲۱۴).

۴-۴. نبرد فیروزشاه با هیاطله

در تاریخ طبری، ضمن داستان پادشاهی فیروز به شیوه جاسوسی مشابه با داستان‌های فوق اشاره شده و آمده است:

پادشاه فیروز وقتی آهنگ جنگ با اخشنوار، شاه هیطالیان کرد، گویند یکی از یاران اخشنوار جان خویش را در اختیار او نهاد و گفت دو دست و پای مرا قطع کن و به راه فیروز بفکن و با عیال و فرزندان من نیکی کن. مقصود وی از این کار حيله با فیروز بود و اخشنوار چنان کرد و به راه فیروز افکند و چون فیروز بر او بگذشت سبب ندانست و قصه او پرسید که گفت اخشنوار این کار کرد از آن رو که گفتم تاب فیروز و سپاه پارسیان نداری. فیروز بر او رأفت کرد و گفت تا وی را همراه بردارند. و آن مرد به فیروز گفت که از روی نیک‌خواهی، او و همراهانش را به راهی کوتاه راهبر می‌شود که تاکنون کس از آن راه سوی شاه هیطالیان نرفته باشد و فیروز فریب خورد و سپاه را از راهی که وی گفته بود ببرد و بیابان پس از

بیابان درنوردید و یاران فیروز بدو گفتند ای پادشاه ما به تو گفتیم که از این مرد حذر باید کرد و نکردی و اکنون باید پیش رویم تا به دشمن برخوردیم و برفتند و بیشترشان از تشنگی جان بدادند و فیروز و آن‌هایی که رهایی یافته بودند به دشمن رسیدند و چون بر آن حال که بودند نزدیک دشمن شدند، اخشنوار را به صلح خواندند به شرط آنکه راهشان را بازگذارد تا به دیار خویش بازگردند و فیروز نیز پیمان کند که هرگز به آن‌ها حمله نیارد (طبری، ۱۳۸۹: ۱۷۲/۲).

۵-۴. شغاد و رستم

در این داستان نیز شغاد، نابرداری رستم، در پی اغراض مادی از رستم کین خواست. شغاد داماد شاه کابل است و از اینکه رستم گرفتن خراج از پدرزن وی را متفی نکرده است، تصمیم می‌گیرد تا رستم را بکشد.

چنان بد که زو رستم زابلی	در اندیشه مهتر کابلی
از آن پس که داماد او شد شغاد	نگیرد ز کار درم نیز یاد
همه کابلستان به هم برزدند	چو هنگام باژ آمدش بستند
نکرد آن سخن پیش کس نیز یاد	دژم شد ز کار برادر شغاد

(فردوسی، ۱۳۸۷: ۲۱۶/۶)

شغاد از پادشاه کابل خواست که در حضور جمع با سخنان درشت او را خوار کند و از دربار براند؛ سپس شغاد از وی می‌خواهد مخفیانه در نخچیرگاه چاه‌های متعددی حفر کند و سر آن‌ها را با شاخ و برگ بپوشاند. شغاد با چهره‌ای دژم به سیستان می‌رود و با انگیزش حس وطن‌پرستی رستم، او را علیه شاه کابل برمی‌شوراند و زمانی که رستم قصد نبرد با شاه کابل می‌کند شغاد پادرمیانی می‌کند و زمینه گردش رستم در

نخچیرگاه را فراهم می‌سازد و این‌گونه نقشه شوم خود را برای قتل رستم عملی می‌کند.

چنین گفت با شاه کابل شغاد	که: «گر ز این سخن داد خواهیم
یکی سور کن مهتران را بخوان	می و رود و رامشگران را بخوان
به می خوردن اندر مرا سرد گوی	میان سخن ناجوانمرد گوی
ز خواری شوم سوی زابلستان	بنالم ز سالار کابلستان
.. تو نخچیرگاهی نگه کن به راه	بکن چاه چندی به نخچیرگاه
بر اندازه رستم و رخس ساز	به بن درنشان تیغ‌های دراز

(همان: ۶/۲۱۷)

در ادامه داستان وقتی رستم از شغاد درباره شاه کابل پرس‌وجو می‌کند شغاد او را بدگوهر و گردن‌فراز یاغی معرفی می‌کند و می‌گوید شاه کابل برای رستم و خاندانش ارزشی قایل نیست. از سوی دیگر شاه کابل در شکارگاه چاه کنده و درون آن را با حربه‌های زهرآلود انباشته بود.

همه چاه بد کنده، در زیرکاه	سراسر همه دشت نخچیرگاه
همان تیغ و ژوبین و شمشیر کین	زده حربه‌ها را بن اندر زمین
که مردم ندیدی نه چشم ستور	به خاشاک کرده سر چاه کور

(همان: ۶/۲۱۹)

شاه کابل با هم‌فکری شغاد به محض ورود رستم از وی عذر خواست و او را به نخچیرگاه دعوت کرد:

سواری برافگند پویان شغاد	چو رستم دمان سر به رفتن نهاد
--------------------------	------------------------------

«تو پیش آی و زآن کرده، زنهار خواه که: آمد گو پیلتن، بی‌سپاه»

زبان پر زنوش و روان پر ز زهر سپهدار کابل پیامد ز شهر
 که چون رایت آید به نخچیرگاه ... از آن پس به رستم چنین گفت شاه
 به هر جای نخچیر گشته گروه یکی جای دارم بر این دشت و کوه

(همان: ۲۲۰/۶)

سرانجام رخس در چاه غدر شغاد و شاه کابل افتاد:

ز چنگ زمانه همی جست راه چو او تنگ شد در میان دو چاه
 نبد جای آویزش و کارزار دو پایش فرو شد به یک چاهسار
 نبد جای مردی و راه گریز بن چاه پر حربه و تیغ تیز
 بر و پای آن پهلوان بزرگ بدرید پهلوی رخس سترگ

(همان: ۲۲۱/۶).

۶-۴. «بی بی ستی و ابومسلم» در ابومسلم نامه

در ابومسلم نامه نیز زنی با نام «بی بی ستی» تکل باز عهده دار نقش جاسوسی شد و بعد از نفوذ در سپاه دشمن و دادن بی هوشانه به یاران دشمن، اسیران سپاه ابومسلم را آزاد کرد و سپاهیان دشمن را سر برید. داستان بدین شرح است که:

بی بی ستی از ابومسلم خواست تا به لشکر دشمن برود و تدبیری برای دفع ایشان بیندیشد. امیر از او خواست تا احتیاط کند و جان خود را محافظت کند. بی بی ستی گفت: من دعاها یاد دارم که سحر بر من کار نمی کند؛ پس امیرعلی موسی و صالح گاو زور و حیدرگیرنکی و برغش مناره گردن را در این سفر با خود برد. بی بی ستی در حال جبه کبود درپوشید و معجر کبود بر سر کرد و گفت شما نیز دستارهای کبود بر سربندید و پس از ورود به سپاه سیار به زبان نیشابوری سخن بگویید. بی بی ستی مردی پارسا را دید و سلام کرد. سیار گفت شما چه کسانیید؟ بی بی ستی گفت: این مرد

برادر من است و این دو دیگر فرزندان منند و پدر ایشان برای تجارت به خوارزم رفت و سه سال آنجا بود، بعد از بازگشت سه مرد با خود بیاورد. شبی این مردان ناشناس او را کشتند و اموال او را به غارت بردند و به سپاه ابومسلم پیوستند. وقتی از ابومسلم خواستم تا قاتلان را به من تحویل دهد، گفت که اکنون در زمرة نوکران من‌اند. حال خبر یافتیم که امیرالمومنین داد مظلومان می‌دهد ... پس ای زاهد ما را یاری ده تا داد خود بستانیم. سیار گفت نگران نباشید امیرالمومنین مدد کرد و بیست و شش خوارزمی را گرفته است. نهار بخورید تا شما را به سراغ آنان ببرم. بی‌بی ستی از خلیفه فرمان کشتن بندگان را گرفت و نزد پاسبانان آمد و با آنها گرم گفت‌وگو شد و در خلال بحث از دعایی یاد کرد که هرکس آن را بداند در هیچ مصافی چشم‌زخم نبیند؛ اما فراگرفتن آن دشوار است. پاسبانان خواهان فراگیری دعا شدند و بی‌بی ستی آن دعا را بر سبویی پرآب خواند و در حال بیست و شش نفر در بند را که از یاران ابومسلم بودند از بند رها کرد (طرطوسی، ۱۲۲۷: ۴۶۵).

۷-۴. نبرد «زبا و جزیمه» در تاریخ بلعمی

وقتی عمر بن ظرب، پادشاه اعراب، در نبرد با جزیمه کشته شد. دخترش نایله یا زبا پادشاه شد و با ترفندی مکارانه، جزیمه را برای پادشاهی و همسری خود دعوت کرد؛ جزیمه برخلاف نظر مشاور خود قصیر بن سعد، این پیشنهاد را پذیرفت و به سوی زبا رفت، اما زبا او را کشت؛ اما قصیر بن سعد که جزیمه را از این کار نهی کرده بود خواست به خون‌خواهی جزیمه برآید. از این رو از عمر بن عدی خواهرزاده جزیمه خواست تا بینی او را ببرند و کمرش را با تازیانه سرخ کنند و بعد از انجام این امر نزد

زبا رفت و گفت به مدت یک سال به اتهام فریب جزیمه در زندان عمر بن عدی بود و اکنون فرار کرد و نزد ایشان پناهنده شد و این گونه در بین یاران زبا جایگاهی نیکو یافت. قصیر بن سعد که با حقه توانسته بود اعتماد زبا و یاران او را جلب کند، به مدت چهار سال به بهانه بازرگانی از قصر خارج شد و در سال چهارم از زبا هزارشتر با جوال بزرگ خواست و نزد عمر بن عدی برگشت و به صورت مخفیانه مردان جنگی را در جوال ها قرار داد و بار شتر کرد و بدین وسیله وارد قصر شد و بدین ترتیب توانست دو هزار مرد جنگی را بدون هیچ مشکلی به همراه خود به قصر بیاورد و زبا و سپاهش را محاصره کند؛ زبا وقتی اوضاع آشفته قصر و محاصره خود در جمع دشمن را دید، بلافاصله خودکشی کرد و سپاه زبا بعد از مرگ وی با عمر بن عدی بیعت کرده و او توانست پادشاهی را به دست آورد و بر ایشان حکومت کند (بلعمی، ۱۳۵۳: ۸۲۵-۸۰۰/۲).

۵. نقد روش شناسی و مقایسه تطبیقی و تحلیلی هفت داستان مشهور ادبی و تاریخی

۱-۵. تحلیل داستان پادشاه جهود در حیات/الحيوان دمیری و مثنوی مولوی

مولوی در دفتر اول مثنوی به داستان پادشاه جهود اشاره می کند؛ وی مأخذ این داستان را بیان نکرده است، ولی با مطالعه این داستان و استنادات فروزانفر در مأخذ قصص و تمثیلات مثنوی می توان به شباهت های آن با داستان دمیری در حیات/الحيوان پی برد. هرچند در جزئیات داستان در مثنوی معنوی و حیات/الحيوان دمیری تفاوت هایی دیده می شود، اما اساس داستان یکی است. در مثنوی، وزیر مکار توانست ترسایان را در ۱۲ گروه دسته بندی کند و آنان را به اختلاف اندازد؛ در حالی که در حیات/الحيوان، ترسایان در سه گروه دسته بندی و گرفتار نفاق شدند. همچنین شگرد جنگی آن ها برای

جاسوسی نیز متفاوت است، چنانکه در داستان مثنوی بینی وزیر بریده و طناب دار برای او آویخته می‌شود؛ ولی در *حیاء/الحيوان*، اسب وزیر را پی و خاک بر سر وی می‌ریزند تا بدین وسیله در گروه دشمن نفوذ کند. البته در هر دو داستان فرجام یکسان است و درحقیقت هر دو داستان با پشیمانی وزیر همراه است. از سویی با توجه به اینکه شماری از تمثیل‌های داستانی حیوانات در *کلیله و دمنه* و نیز *مرزبان‌نامه* برای بیان نکات تربیتی و اخلاقی و دقایق ظریف عرفانی به حوزه آثار تعلیمی عرفانی وارد شده است، مولوی نیز بیشتر قصه‌های خود را از آثاری مانند *کلیله و دمنه* و *سندبادنامه* نقل می‌کند و به این قصه‌ها تنها به عنوان ظرفی برای بیان حقایق ذهن و ضمیر خود توجه دارد (یوسفی‌پور کرمانی، ۱۳۹۴: ۲۲۱؛ نیز برای توضیح بیشتر ر.ک. پورنامداریان، ۱۳۷۵: ۱۳۲). درحقیقت، اقبال مولوی به *کلیله و دمنه* و بهره‌گیری او از آن به استناد خود مثنوی فراوان بوده است، با وجود این به معنی اخلاقی قصه قناعت نکرده و هر آنچه را که در ذهن و ضمیر دارد به بهانه حکایت و نتیجه آن و به اقتضای کلام بیرون می‌ریزد. مثنوی کتاب حکایات و قصه‌ها نیست، اما سرشار از قصه‌هایی با هدف تعلیم و اندرز است. *کلیله و دمنه* هم قصه و افسانه‌ای با هدف ارشاد و تعلیم است، اما این دو شیوه تعلیم تفاوت فراوانی دارد. دنیای مولوی، دنیای عشق و عرفان است که با استدلال و عقل دنیاطلب رابطه خوبی ندارد؛ در حالی که دنیای *کلیله و دمنه* به زیرکی در امور دنیایی استوار است (یوسف‌پور کرمانی و شفیع، ۱۳۹۴: ۲۳۱). پس می‌توان گفت که مولوی در ذکر داستان پادشاه جهود در بطن مثنوی تا اندازه‌ای هم تحت تأثیر داستان‌های *کلیله و دمنه* بوده و مسئله نفوذ در دل دشمن، آن هم به سبک داستان بوم و غراب *کلیله و دمنه* را از طریق داستان پادشاه جهود بازسازی کرده است.

۲-۵. تحلیل داستان «بوم و غراب» در کلیله و دمنه

کلیله و دمنه یکی از مشهورترین سیاست‌نامه‌های کهن منشور فارسی مربوط به دوران کهن اندیشه و فرهنگ ایران است.^۹ بعد از مقایسه و تطبیق متن این داستان که اصالتاً هندی است با داستان پادشاه جهود در مثنوی که اصالتاً ایرانی است می‌توان گفت که به تصریح مولوی به قطع مبادلات و معاملاتی بین این دو اثر و دو ملیت وجود داشته؛ به‌گونه‌ای که گاه مضمونی واحد به دو شکل تقریباً متفاوت در این دو اثر ذکر شده است؛ چنانکه بعد از بررسی و مقایسه تحلیلی داستان پادشاه جهود و داستان بوم و غراب می‌توان پی‌برد برخلاف مثنوی که این شگرد جنگی توسط یکی از شخصیت‌های انسانی داستان انجام شده، در کلیله و دمنه یک پرنده، این ترفند را برای فریب جغدان به کار بسته است. در داستان پادشاه جهود، وزیر بعد از نفوذ در دل نصرانیان بدون هیچ زحمتی سعی کرد تا با فتنه‌انگیزی بر سر قدرت، آن‌ها را به دست خودشان نابود کند، اما در داستان بوم و غراب، غراب‌ها بعد از نفوذ در دل دشمن و مظلوم‌نمایی سعی کردند تا با کسب اطلاعات درباره‌ی زیست‌بوم جغدان، به استراحت‌گاه آنان در غار شبیخون بزنند و آنجا را در آتش بسوزانند. در هر دو داستان سعی شده تا با ایجاد آسیب بدنی به خود در دل دشمن نفوذ کنند؛ با این تفاوت که در اولی، وزیر می‌خواهد تا بینی‌اش را ببرند و به زیر دار آورند و در داستان دومی با زخمی کردن خویش و غمازی در گروه دشمن راه پیدا می‌کند. اما آنچه مسلم است وزیر مکار در داستان پادشاه جهود، بعد از پیوستن به سپاه دشمن برای جلب اعتماد ایشان ابتدا توبه می‌کند و تغییر دین می‌دهد و مدت‌ها کتاب مقدس را می‌خواند تا نصرانیان به او اعتماد کنند. به عبارت دیگر، به قول نظریه‌پردازان امروزی با مسخ فرهنگی و اعتقادی در ضمن یک جنگ شناختی ابتدا می‌کوشد تا قوه‌ی شناخت گروه دشمن را از کار

بیندازد و بر آنان مسلط شود، اما در داستان *کلیله و دمنه*، کلاغ دفاع از جغدان و اذعان به قدرت خارق‌العاده ایشان را عامل بیرون رانده شدن خود از گروه می‌داند و معترف است فقط حقیقت را گفته و به مسلک و شیوه گروه خود پای‌بند مانده است؛ اما در داستان *مثنوی*، توبه را آغاز تحول معنوی خود دانسته و برای نفوذ در دل دشمن به جای تهاجم نظامی کوشیده است با مسخ فرهنگی و از کار انداختن قوه شناختی، بدون استفاده از هیچ ابزار مادی، بسیار آسان و بدون هزینه، اهداف شوم خود را عملی کند. به اعتقاد نگارندگان در هیچ یک از این دو داستان نبرد نظامی راهگشا نبوده و حتی نبرد نظامی در داستان *کلاغان* هم وقتی به هدف اجابت رسیده که جنگ شناختی اتفاق افتاده است، اما بعد از مقایسه این دو داستان می‌توان گفت که داستان پادشاه جهود در بازپروری چنین جنگی و بهره‌گیری از کارکردهای آن موفق‌تر از *کلیله و دمنه* است. نوع سرنوشت دشمن در پایان داستان هم اندکی با یکدیگر تفاوت دارد؛ در *مثنوی* نصرانیان بعد از تفرقه به جنگ با یکدیگر روی آوردند و خودشان یکدیگر را از پای درآوردند و کشتند، اما در *کلیله و دمنه*، جغدان در آتشی که کلاغ‌ها به پا کرده بودند زنده زنده سوختند. جاسوس در داستان *مثنوی* خودکشی کرد، اما در *کلیله و دمنه* جان سالم به در برد و به خوشی زیست. البته یک اصل در هر دو داستان مشترک بود و آن هم اینکه وقتی گروه نصرانیان و جغدان با دشمن زخمی خود روبه‌رو شدند، به او اعتماد کردند و در هر دو داستان در اثر یک اعتماد بی‌جا سبب شد که هر دو گروه به کام مرگ فرو روند.

۳-۵. تحلیل داستان فیروزشاه و هیطالان

بعد از مقایسه تطبیقی این داستان با داستان پادشاه جهود در مثنوی می‌توان به شیوه مشابه نفوذ سخت در سپاه دشمن پی برد؛ با این تفاوت که در داستان فیروزشاه، جاسوس اخشنوار، دست و پایش بریده و در راه افکنده شد؛ در حالی که وزیر جهود بینی‌اش بریده شد و تا پای دار رفت و این‌گونه توانست در بین دشمن وارد شود و جاسوسی کند. در داستان فیروزشاه، جاسوس با دادن اطلاعات غلط و به بیراهه کشاندن دشمن توانست بر آنان چیره شود، اما در داستان پادشاه جهود از طریق اختلاف‌انگیزی و جلب نظر دشمن از طریق نزدیک شدن به باور و اعتقاد ایشان و تغییر نگرش دینی و اعتقادی خود توانست ترسایان را به تفرقه و نبرد بکشانند؛ به عبارت دیگر، پایان داستان فیروزشاه صلح با اخشنوار بود، اما داستان مثنوی به جنگ و خونریزی و هلاکت نصرانیان انجامید.

۴-۵. تحلیل داستان شغاد و رستم

مقایسه تطبیقی و تحلیل محتوای این داستان با داستان پادشاه جهود نشان داد که شغاد برای نفوذ، به جای خودزنی یا بریدن بینی و دست و پا کوشید تا با به خطر انداختن نام و ننگ خود و تحقیر شدن صوری توسط شاه کابل در حضور جمع، در دل رستم نفوذ کند و دیگر آنکه دشمن شغاد تنها یک نفر و همان رستم بوده؛ درحالی که دشمن وزیر مکار پادشاه جهود، تمام یهودیان هستند و در داستان شغاد و رستم فقط رستم قربانی می‌شود، ولی در مثنوی یک قوم به کام هلاکت فرو می‌روند. درحقیقت روش هر دو داستان برای نفوذ سخت هرچند از حیث ظاهر متفاوت است، اما در باطن فقط برای

نابودی دشمن به کار بسته شده است و در کل می‌توان گفت که ساخت و شیوه تنظیم داستان پادشاه جهود در مثنوی بسیار قوی‌تر از داستان شغاد و رستم است.

۵-۵. تحلیل داستان «بی بی ستی و ابومسلم»

در بررسی شیوه نفوذ سخت در داستان *ابومسلم‌نامه* هم می‌توان گفت که بی بی ستی می‌کوشد با استناد به مسئله خون‌خواهی همسر خویش و تعرض به جان و مال وی و ظاهرسازی با جبه و معجر کبود و زبان نیشابوری در سپاه دشمن نفوذ کند و اسرای خود را آزاد و تعدادی از دشمنان را نابود کند، در حالی که با مقایسه این داستان با پادشاه جهود در مثنوی می‌توان گفت که این داستان نیز همانند داستان پادشاه جهود در مثنوی بسیار خلاقانه از شیوه نفوذ سخت و جاسوسی استفاده کرده است، به گونه‌ای که در هر دو داستان بدون حمله نظامی و با تغییر شکل فرهنگی توانسته‌اند در بین دشمن نفوذ کنند و اهداف شوم خود را عملی سازند.

۶-۵. تحلیل داستان «زبا و جزیمه»

در داستان زبا، دختر عمر بن ظرب، نیز قصیر بن سعد برای کین‌خواهی جزیمه با استفاده از شیوه نفوذ سخت در گروه یاران زبا، رخنه و اعتماد ایشان را جلب کرد و بعد از چهار سال از طریق حمله نظامی و غافل‌گیری و محاصره لشکر زبا آن‌ها را به تسلیم وادار کرد و خود پادشاهی ایشان را به عهده گرفت. در این داستان قصیر تمرد از دستورات جزیمه و زندانی شدن خود به مدت یک سال را دستاویز قرار داد و از این طریق نفوذ سخت یا جاسوسی را محقق کرد؛ به عبارت دیگر در بررسی روش نفوذ در این داستان با داستان پادشاه جهود در مثنوی می‌توان گفت که در هر دو داستان، وزیر

مکار پادشاه و قصیر بن سعد ضمن روی گردانی از یاران خویش به جمع سپاه دشمن پیوسته‌اند، اما در داستان مثنوی بدون حمله نظامی و در داستان زبا حمله نظامی نافرجام و محاصره نظامی، به تحقق شیوه نفوذ سخت در دل سپاه دشمن منجر شده است. از تفاوت‌های دیگر این دو داستان آن بود که در داستان پادشاه جهود، وزیر مکار برای تکمیل نقشه شوم خود در نفوذ سخت و جاسوسی خودکشی کرد، اما در داستان زبا، قصیر یا همان جاسوس به پادشاهی رسید. استدلال قصیر در داستان زبا، غراب در داستان بوم و غراب و یار اخشنوار در داستان فیروزشاه و هیطالیان کاملاً مشابه بوده و هر سه جاسوس، تمرد و کج‌دهنی خویش نسبت به سپاه خودی را عامل طرد و راندگی خود از سپاه دانسته و با این فن در سپاه دشمن نفوذ کرده‌اند؛ چنانکه در داستان پادشاه و جهود نیز وزیر مکار از آیین یاران خویش رویگردان شد و به آیین سپاه دشمن گروید و این‌گونه نظر مساعد ایشان را جلب کرد. در ضمن پایان داستان زبا به صلح با دشمن می‌انجامد.

در جدول ذیل، سعی شده تا شیوه‌های نفوذ سخت در هفت داستان کهن تاریخی و ادبی بررسی شود.

جدول ۱. بررسی انواع شیوه‌های نفوذ سخت

ردیف	نام داستان	مأخذ و منبع داستان	شخصیت داستانی خدعه‌گر	ابزار یا شگرد فریفتن	استدلال یا گفت‌مان کاربردی در فریب	نتیجه داستان
۱	آن پادشاه جهود که	دفتر اول مثنوی معنوی	پادشاه جهود و وزیر مکارش	گفت: ای شه گوش و دستم را ببر/ببینی ام بشکاف	پشیمانی از آیین خود و گرویدن به	تفرقه‌افکنی و جنگ در بین سران مسیحی

	نصرانیان را می کشت از بهر تعصب			اندر حکم مر بعد از آن در زیر دار آور مرا/تا بخواهد یک شفاعت‌گر مرا (مولوی، ۱۳۷۶: ۱۷).	گروه ترسایان به امر الهی	و دادن وعده خلافت به هریک بعد از خودکشی خود
۲	پادشاه جهود که نصرانیان را می‌کشت	حیات الحيوان الکبری دمیری به نقل کلبی	بولس وزیر شجاع و مکار پادشاه یهودی	فعرقب فرسه و اظهر الندامه و وضع علی راسه التراب اسبش عقاب را پی کرد و جامه درید و خاک بر سر ریخت و به جمع ترسایان رفته و گفت من توبه‌کارم و برای پذیرش توبه‌ام می‌خواهم ترساشوم (الدمیری، بی‌تا: ۲۹۳/۲؛ فروزانفر، ۱۳۷۰: ۶-۷).	گفت ای قوم من بولسم که با شما کارزار کردم و اکنون پشیمان شده و توبه کردم و آسمان ندا کردند که توبه تو مقبول نخواهد بود مگر ترسا شوی (همان).	تفرقه‌اندازی بین گروه‌های سه‌گانه ترسا با دادن وعده خلافت به هریک بعد از خودکشی
۳	بی‌بی	ابومسلم‌نامه	بی‌بی سستی	... بی بی سستی در	به	به بهانه

	ستی و ابومسلم		تکلباز	حال جبّه کبود درپوشید و معجر کبود بر سر کرد و گفت شما نیز دستارهای کبود بر سر بندید و باید که در سپاه سیار چون درآیم به زبان نیشابوری سخن کنید (طرطوسی، ۱۲۲۷: ۴۶۵)	کارگماشتن قاتلان همسر بی بی ستی در دربار ابومسلم و عدم مجازات آنان	مجازات قاتل همسر و آموختن دعای دفع چشم زخم؛ بیهوشانه در سبوی آب ریخت و سر دشمنان را برید و بندگان را آزاد کرد.
۴	نبرد فیروزشاه با هیطالیان	تاریخ طبری	یکی از یاران اخشنوار	یکی از یاران اخشنوار خویش را در اختیار او نهاد و گفت دو دست و پای مرا قطع کن و به راه فیروز بکن.	یار اخشنوار بر راه فیروز افکنده شده و گفت اخشنوار این کار کرد از آن رو که گفتم تاب فیروز و سپاه پارسیان نداری	یار اخشنوار خود را سر راه فیروز انداخت و با فیروز لاف دوستی زد
۵	بوف و زاغ	کلیله و دمنه	کلاغ	«و چنان صواب می‌بینم که ملک در مألاً بر من خشمی	پادشاه جغدان از او دلیل حال	زاغ بعد از نفوذ به جمع بوفان: «...»

کند و بفرماید تا مرا	زارش را	گفت: تمامی
بزنند و به خون	پرسید و او	بوفان در فلان
بیالایند و در زیر	گفت که	کوه‌اند و
درخت بیفگنند و	بعد از حمله	روزها در
ملک با تمامی	جغدان من	غاری جمله
لشکر برود و به	از	می‌شوند و در
فلان موضع مقام	پادشاهمان	آن نزدیکی
فرماید و منتظر	خواستم تا	هیزم بسیار
آمدن من باشد تا	با شما صلح	است. ملک
من از مکر و حیل	کند زیرا	زاغان را
خویش پردازم و	گروه	بفرماید تا
بیایم و ملک را	کلاغان را	قدری از آن
بیگاهانم» (مینوی،	آماده نبرد	نقل کنند و بر
۱۳۸۵: ۲۰۲)	با شما نمی	در غار بنهند و
	دانستم اما	به رخت
	پادشاه	شبانان که در
	کلاغان فکر	آن حوالی
	کرد من با	گوسپند/
	جغدان	می‌چرانند
	همدست	آتش باشد،
	هستم از این	من فروغی از
	رو مرا کنک	آن بیارم و زیر
	زده و از	هیزم نهم.
	گروه بیرون	ملک مثال
	کردند	دهد تا زاغان

به حرکت پر آن را بچلانند چون آتش بگرفت هر که از بومان بیرون آید بسوزد و هر که در غار بماند از دود بمیرد» (مینوی، ۱۳۸۵: ۲۱۳- ۲۱۴).						
شغاد وقتی از معاف کردن پدر زنش از دادن خراج ناامید شد نقشه‌ای کشید تا شاه کابل او را در حضور جمع دشنام داده و از خود براند و در قفا برای رستم	مرا بر سر انجمن خوار کرد/ همان گوهر بد پدیدار کرد/ همی گفت تا چند از این باز و ساو ؟ / نه با سیستان ما نداریم تاو/ از این پس نگوییم که	یکی سور کن مهرتران را بخوان/ می و رود و رامشگران را بخوان/به می خوردن اندر مرا سرد گوی/ میان سخن ناجوانمرد گوی/ز خواری شوم سوی زابلستان/بنالم ز سالار کابلستان/چه پیش برادر چه پیش	شغاد	شاهنامه	شغاد و رستم	۶

				پدر / تو را ناسزا خوانم اندر گهر / برآشوبد او را سر از بهرمن / بیابد بدین نامور شهر من / تو نخچیرگاهی نگه کن به راه / بکن چاه چندی به نخچیرگاه / براندازه رستم و رخس ساز / به بن درنشان تیغ های دراز (فردوسی، ۱۳۸۷: ۶/۲۱۷)	او رستم است / نه زو مردی و گوهر ما کم است / نه فرزند زالی مرا گفت نیز / و گر هستی او خود نیززد به چیز (فردوسی، ۱۳۸۷: ۶/۲۱۷)	چاه‌هایی در نخچیرگاه حفر کند بدین شرح: تو نخچیرگاهی نگه کن به راه / بکن چاه چندی به نخچیرگاه / براندازه رستم و رخس ساز / به بن درنشان تیغ های دراز (فردوسی، ۱۳۸۷: ۶/۲۱۷)
۷	داستان «زبا» دختر عمر بن ظرب با قصیر بن سعد بن	تاریخ بلعمی	قصیر بن سعد بن عمر	وقتی عمر بن ظرب پادشاه اعراب در نبرد با جزیمه کشته شد. دخترش نایله یا زبا پادشاه شد و با حقّه جزیمه را برای پادشاهی و همسری خود	و بعد از انجام این امر به نزد زبا رفته و گفت به مدت یکسال به اتهام فریب	سرانجام قصیر بن سعد که با حقّه توانسته بود اعتماد زبا را جلب کند به مدت چهار سال به بهانه

عمر از	دعوت کرد و او را	جزیمه در	بازرگانی از
سرهنگان	کشت اما قصیر بن	زنداد عمر	قصر خارج
سپاه	سعد که جزیمه را	بن عدی	شد و در سال
جزیمه	از این کار نهی کرده	بوده و اکنون	چهارم از زبا
	در خون‌خواهی	فرار کرده و	هزار شتر با
	جزیمه از عمر بن	به نزد ایشان	جوال بزرگ
	عدی خواهر زاده	پناهنده شده	خواسته و نزد
	جزیمه خواست تا	و این‌گونه	عمر بن عدی
	بینی او را ببرد و	جایگاهی	برگشته و
	کمرش را با تازیانه	نیکو یافت)	این‌گونه دو
	سرخ کنند و بعد از	بلعمی،	هزار مرد
	انجام این امر به نزد	۱۳۵۳:	جنگی را وارد
	زبا رفت (بلعمی،	۸۰۰/۲-	قصر کرده و
	۱۳۵۳: ۸۰۰/۲-	۸۲۵)	زبا خودکشی
	۸۲۵)		کرد و
			سپاهش با
			عمر بن عدی
			بیعت کرد
			(بلعمی،
			۱۳۵۳:
			۸۲۲/۲-۸۲۴).

اقسام شگردهایی که در متون داستانی مذکور برای فریفتن دشمن استفاده شده به

شرح ذیل است:

جدول ۲. بررسی استدلال‌ها و شگردهای کاربردی در هفت داستان مشهور تاریخی و ادبی

ردیف	نام داستان	شگرد کاربردی
۱	پادشاه جهود و نصرانیان	بریدن بینی و تا پای دار بردن
۲	کشتن نصرانیان به دست پادشاه جهود	پی کردن اسب و جامه دریدن و خاک بر سر ریختن
۳	بوف و زاغ	ضرب و شتم و به خون آلودن و زیر درخت افکندن
۴	فیروزشاه با هیطالیان	دو دست و پای بریدن و در راه افکندن
۵	شغاد و رستم	خوار کردن در جمع عوام و گفتن سخنان سرد و درشت
۶	بی‌بی ستی و دشمنان ابومسلم	پوشیدن جبهه کبود و معجر کبود و سخن گفتن به زبان نیشابوری
۷	زبا و جزیمه	بریدن بینی و سرخ کردن کمر با تازیانه

البته باید ذکر شود که استفاده از شگرد خودزنی برای فریب در ادبیات فارسی بسیار مشهور است؛ چنانکه در داستان سودابه و سیاوش، یوسف و زلیخا، و پادشاهزاده و کنیزک از آن استفاده شده است؛ چنانکه سودابه همسر کیکاوس بعد از ابراز عشق نافرجام خود به ناپسری خود سیاوش، با ناله و فغان جامه خود را چاک زد و با هم‌دستی یک زن پرتلیس وانمود کرد که رفتار سیاوش باعث سقط جنین دوقلوی او شد که منجمان این سخن را رد کردند و پادشاه با آزمایش سیاوش و گذر او از آتش به سلامت به مجرم بودن سودابه پی برد، ولی با پادرمیانی سیاوش از گناه سودابه درمی‌گذرد؛ اما سیاوش کاخ را ترک می‌کند و به سرزمین توران پناهنده می‌شود و عاقبت بر اثر حسد طاعنان کشته می‌شود و رستم برای خون‌خواهی سیاوش، سر از تن سودابه جدا می‌کند (ر.ک. فردوسی، ۱۳۸۷: ۱/۳-۱۹۶). همچنین ماجرای عشق نافرجام زلیخا، زن پوتیفر خواجه سرای فرعون، به یوسف و بی‌توجهی یوسف به او و وانهادن

جامه خود در دست وی که سبب شد زلیخا به یوسف اتهام بی‌آبرویی بزند و ادعا کند که جامه خود را نزد او جا گذاشته است. سرانجام بعد از بی‌توجهی یوسف به همسر پوتیفر و نافرجام ماندن خدعه وی سبب شد که پوتیفر او را به زندان بیندازد، اما عاقبت بعد از ترجمه دو خواب در زندان که منجمان از عهده ترجمه آن بر نمی‌آمدند وی آزاد شد (کتاب مقدس، ۱۳۸۳: ۷۵-۸۱). یا داستان کنیزکی که در حرمسرا عاشق شاهزاده شد و به او قول داد تا شاه را با سم بکشد و او را به پادشاهی برساند، اما شاهزاده نپذیرفت و از نزد او با خشم بازگشت و کنیزک از ترس برملا شدن این سخنان خدعه کرد و جامه خویش پاره کرد و روی خراشید و نزد پادشاه آمد (ظهیری سمرقندی، ۱۹۴۸: ۴۷). پادشاه بعد از شنیدن تعرض فرزند به کنیزک خود در حرمسرا تصمیم به قتل او گرفت، اما با نصیحت وزیران کمی تأمل کرد و از قصه‌های مکر زنان آگاه شد و با شهادت شاهزاده، سرانجام پادشاه به بی‌گناهی وی پی برد (همان: ۲۶۰-۲۷۱).

حتی پورکریمی شیرایه نیز براساس داستان‌های هزارویک‌شب، به حکایت ملک نعمان و فرزندان او، ذات‌الدواهی که در حيله‌گری و نیرنگ‌بازی بسیار چیره‌دست است، اشاره می‌کند که برای نفوذ در لشکر اسلام «لباس پشمین و سفید بپوشید..... و ساق‌های خود را در قید کرد ...» و خود را به‌صورت مسلمانی زاهد و عابد درمی‌آورد و به لشکر شرکان و همراهانش وارد می‌شود و با همین تدبیر، شرکان را به قتل می‌رساند (پورکریمی شیرایه، ۱۳۸۹: ۵۴).

در کل باید گفت هرچند شیوه نفوذ در داستان‌های مذکور تقریباً مشابه بوده، ولی نمی‌توان هیچ یک از این داستان‌ها را به‌عنوان نسخه اصل برشمرد، چراکه پیروان رویکرد بینامتنیت هیچ متنی را اصل نمی‌دانند. در نتیجه متن داستان «پادشاه جهود که نصرانیان را از برای تعصب می‌کشت» در *حیات‌الحيوان و مثنوی*، *ابومسلم‌نامه*، «شغاد و

رستم»، «فیروزشاه و هیطالین»، «بوم و غراب»، «زبا و قصیر بن سعد» را نیز می‌توان واگویی‌های مانند هزاران متن فرهنگی پیش از خود دانست که در همگی یک نفر خود را قربانی می‌کند و با نفوذ به خیل دشمن و آگاه شدن از اسرار ایشان می‌تواند به راحتی دشمنان را به هلاکت رساند یا به صلح وادار کند (رضایی دشت ارژنه و بیژن‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۸۵-۱۸۶).

۶. نتیجه

نقد روش‌شناسی و مقایسه تطبیقی شگردهای جنگی و شیوه نفوذ سخت در سپاه دشمن در هفت داستان مشهور تاریخی و ادبی نشان داد که براساس مؤلفه‌های ادبیات تطبیقی، می‌توان گفت که گاه تعاملات و مبادلاتی بین دو ملت انجام شده است؛ چنانکه در *مثنوی و کلیله و دمنه* می‌توان به وضوح به این داد و ستد فرهنگی بین دو ملت ایران و هند در *مثنوی و کلیله و دمنه* پی برد، ولی براساس نظریه بینامتنیت نمی‌توان یکی را نسخه اصلی و دیگری را تالی دانست، بلکه اساساً چنین پی‌رنگی در هزاران داستان دیگر قبل از این دو داستان در ملت‌های مختلف وجود داشته است. به عبارت دیگر، در داستان پادشاه جهودان و نصرانیان، بی‌بی ستی در برخورد با دشمنان ابومسلم، نبرد فیروزشاه با هیاطله، بوف و زاغ، شغاد و رستم، زبا و جزیمه، سیاوش و سودابه، یوسف و زلیخا، شاهزاده و کنیزک یکی از شخصیت‌های داستانی با خدعه و نیرنگ اعم از پاره کردن جامه، روی شخودن، زخمی کردن خود (خودزنی)، تحقیر و توهین در ملأ عام آن، هم به صورت ظاهرسازی و فریب عمومی اذهان، کوشیده‌اند تا با نفوذ سخت در سپاه دشمن، نقشه‌های شوم خود را محقق سازند. استفاده از این شگرد و خدعه در جنگ‌ها و روابط انسانی یکی از شیوه‌های مرسوم بوده که اغلب هم

نقشه‌های شوم فرد خدعه‌گر محقق شده و وی توانسته بدین وسیله در لشکر دشمن نفوذ کند و لطمات جبران‌ناپذیری را به ایشان وارد سازد. اما در سه داستان عشقی اخیر این تفاوت دیده می‌شود که در فرجام داستان، فرد خدعه‌گر رسوا می‌شود و به سزای اعمالش می‌رسد، از جمله سودابه که به دست رستم کشته شد یا رسوایی زلیخا با تعبیر خواب‌های یوسف در زندان و نیز فصاحت و رسوایی کنیزک با استشهد شاهزاده را می‌توان نام برد. از این رو، در پژوهش حاضر، نقد و بررسی و مقایسه تطبیقی هفت داستان مشهور ادبی و تاریخی نشان داد که شیوه نفوذ سخت در داستان پادشاه جهود و نصرانیان در *حیات/الحوای* دمیری و مثنوی از حیث ساخت و محتوا قوی‌تر از سایر داستان‌های مذکور است، زیرا اساس شیوه نفوذ سخت در این داستان بر پایه نوعی جنگ شناختی است که باور و اعتقادات ترسایان را نشانه گرفته و توانسته از این طریق با کم‌ترین هزینه و بیشترین تأثیر قوه شناختی گروه دشمن را از کار بیندازد و بدون هیچ دخالت نظامی و جنگ و سخت، گروه دشمن را به دست خودشان نابود کند و دیگر آنکه جاسوس برای کاهش ضریب خطای نقشه خود اقدام به خودکشی می‌کند؛ اصلی که در داستان‌های دیگر رعایت نشده است؛ چنانکه در داستان‌های بوم و غراب، فیروزشاه و هیاطله، و زبا و قصیر نفوذ سخت و جاسوسی از طریق اهرم ستایش قدرت نظامی گروه دشمن و طرد شدن و متهم واقع شدن در بین نیروهای خودی معرفی شده است. در داستان بی‌بی ستی در *بومسلم‌نامه*، مظلوم‌نمایی و ظلم از سوی نیروهای خودی را وسیله نفوذ سخت خود در گروه دشمن قرار داده و در داستان شغاد و رستم، تحقیر و توهین و تخریب شخصیتی خود از سوی نیروهای خودی را ابزار نفوذ خود کرده است و در هیچ یک از داستان‌ها جاسوس خودکشی نمی‌کند. آنچه مسلم است تحلیل محتوای کیفی داستان‌های مذکور نشان می‌دهد شیوه نفوذ سخت در

داستان *حیات‌الحيوان* و مثنوی از سایر داستان‌ها قوی‌تر و مؤثرتر بوده است تا جایی که بدون جنگ سخت توانست غرض نهایی خود را محقق سازد و دشمن را نابود کند.

پی‌نوشت

1. mimesis
2. style criticism
3. semanticism
4. van Tieghem
5. Yves Chevrel
6. judicicial critisim
7. effects

۸. فروزانفر این داستان را به نقل از تفسیر *ابوالفتح و امام فخر و حیات‌الحيوان* و تفسیر *نیشابوری* ذکر کرده است (فروزانفر، ۱۳۷۰: ۷).

۹. در اصل هندی، به زبان سانسکریت بوده، اما در دوره ساسانیان به زبان پهلوی ترجمه شده و بعد از اسلام توسط «عبدالله مقفّع» به زبان عربی درآمده است (حسنی باقری شریف‌آباد و سیدباقری، ۱۴۰۱: ۱۱۳-۱۱۴؛ نیز ر.ک. سعیدی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۸۶).

منابع

- ایمان، محمدتقی (۱۳۸۸). *مبانی پارادایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ادموند سی، شورت (۱۳۹۲). *روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی*. ترجمه مهرمحمدی و همکاران. تهران: سمت.
- الدمیری، کمال الدین محمد بن موسی بن عیسی (بی‌تا). *حیاه الحیوان الکبری الدمیری*. دارالاحیا: دارالکتب العلمیه.
- امامی، نصرالله (۱۳۷۸). *مبانی و روش‌های نقد ادبی*. تهران: نشر جامی.

آبرامز، مایر هوارد و هارپهام، جفری گلت (۱۳۸۶). *فرهنگ‌واره اصطلاحات ادبی*. ترجمه سیامک بابایی. تهران: جنگل، جاودانه.

آسایش، حسین و مشیری، سید رحیم (۱۳۸۴). *روشن‌شناسی و تکنیک‌های تحقیقات علمی در علوم انسانی با تأکید بر جغرافیا*. تهران: قومس.

آقانعمتی، حسن (۱۳۹۳). *آموزه‌های اخلاقی و تربیتی در مصباح‌الهدایه*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه لرستان.

برسلر، چارلز (۱۳۸۹). *درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های نقد ادبی*. ترجمه مصطفی عابدینی فرد. تهران: نیلوفر.

برومند، محمدتقی (بی‌تا). *روشن‌شناسی. منطق، علم*. تهران: دنیا.

بقایی، محمد (۱۳۸۸). «اهمیت ادبیات تطبیقی و مطالعات بین فرهنگی». *روزنامه اطلاعات*. ش ۲۴۶۶۷.

بلعمی، محمد بن محمد (۱۳۵۳). *تاریخ بلعمی*. به کوشش محمد پروین گنابادی. تهران: زوار.

پارسانیا، حمید (۱۳۹۰). *روشن‌شناسی انتقادی حکمت صدرایی*. قم: کتاب فردا.

پاینده، حسین (۱۳۹۸). *نظریه و نقد ادبی*. جلد اول. تهران: سمت.

پورکریمی شیرایه، معصومه (۱۳۸۹). *سیمای زن در هزارویک‌شب*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه کاشان.

پورنامداریان، تقی (۱۳۷۵). *رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی*. تهران: علمی و فرهنگی.

جوادنیا، میثم (۱۴۰۲). «حکم فقهی چگونگی برخورد با سپر انسانی دشمنان در جنگ از دیدگاه مذاهب اسلامی». *فقه و حقوق نوین*. ش ۱۳. ۱۰۷-۱۱۹.

حسن‌زاده، شهریار (۱۳۸۸). «تجلی و تلاقی هفت شهر عشق در آثار مولانا و پائولو کوئیلو». *فصلنامه ادبیات تطبیقی*. ش ۹. ۴۷-۶۸.

- حسنی باقری شریف‌آباد، مهدی و سیدباقری، سیدکاظم (۱۴۰۱). «تحلیل تطبیقی گفت‌وگوی انتقادی با قدرت در باب پادشاه و فزه در ترجمه‌ها و بازنویسی کلیله و دمنه (داستان‌های بیدپای، کلیله و دمنه، بهرام‌شاهی، انوار سهیلی)». نشریه علوم سیاسی. ش ۹۹. ۱۱۳-۱۳۸.
- دشتی رحمت‌آبادی، ام‌البنین، و همکاران (۱۴۰۰). «بررسی و تحلیل ابعاد نفوذ سخت در شاهنامه فردوسی با رویکرد به مبحث جاسوسی». مجله مطالعات ایرانی. ش ۳۹. ۱۳۳-۱۶۸.
- رحمان ستایش شیرازی، فاطمه (۱۳۹۵). «ادبیات تطبیقی و اهمیت آن». همایش ارتباطات زبان و ادبیات فارسی و مطالعات زبان‌شناختی. ۷-۱.
- رضایی دشت‌ارژنه، محمود و بیژن‌زاده، محمد (۱۳۹۵). «نقد و بررسی داستان آن پادشاه که نصرانیان را می‌کشت از بهر تعصب از مثنوی مولوی براساس رویکرد بینامتنیت». متن‌پژوهی ادبی. ش ۶۸. ۱۶۷-۱۸۹.
- زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۶۱). نقد ادبی. دوره دوجلدی. تهران: امیرکبیر.
- سعیدی، سهراب و همکاران (۱۴۰۱). «بررسی جایگاه ابزار جنگ در کلیله و دمنه و مقامات حمیدی». نشریه مطالعات ایرانی. ش ۴۲. ۲۸۴-۳۱۶.
- سهراب‌زاده، مهران (۱۳۹۲). روش‌شناسی، معانی و کاربرد روش‌ها در تحقیقات کیفی. تهران: سخنوران
- شایگان‌فر، حمیدرضا (۱۳۸۰). نقد ادبی. تهران: دستان.
- شرکت‌مقدم، صدیقه (۱۳۸۸). «تطبیقی مکتب‌های ادبیات». مطالعات ادبیات تطبیقی. ش ۱۲. ۵۱-۷۱.
- شمیسا، سیروس (۱۳۷۸). نقد ادبی. تهران: فردوس.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۶). انواع ادبی. ویرایش چهارم. تهران: میترا.
- صاد، علی (۱۳۹۹ق). روش نقد. قم: هجرت.
- طبری، محمد بن جریر (۱۳۸۹). تاریخ طبری: تاریخ الرسل و الملوك. به کوشش ابوالقاسم پاینده. نشر الکترونیک.

طرطوسی، ابوطاهر بن علی بن حسین (۱۲۲۷). *ابومسلم‌نامه؛ حماسه ابومسلم خراسانی*. به کوشش اقبال یغمایی. تهران: گوتنبرگ.

ظهیری سمرقندی، محمد بن علی (۱۹۴۸). *سندبادنامه*. تصحیح احمد آتش. استانبول: وزارت فرهنگ.

فتح‌الهی، ابراهیم (۱۳۸۰). *متدولوژی*. تهران: دانشگاه پیام‌نور.

فردوسی (۱۳۸۷). *نامه باستان*. به کوشش میرجلال‌الدین کزازی. جلد ششم. تهران: سمت.

فروزانفر، بدیع‌الزمان (۱۳۷۰). *مأخذ قصص و تمثیلات مثنوی*. تهران: امیرکبیر.

قاسمی، حمید، کشکر، سارا، و ایزدپرست، لیلا (۱۳۹۴). *روشن‌شناسی نقد و بررسی کتاب*. تهران: جامعه‌شناسان.

کتاب مقدس (۱۳۸۳). ترجمه فاضل خان همدانی. تهران: اساطیر.

گروهی از نویسندگان (۱۳۸۸). *حکومت اسلامی در کوثر زلال اندیشه امام خمینی (ره)*. جلد اول. قم: بوستان کتاب.

لاری بی، کریستنسن (۱۳۸۷). *روشن‌شناسی آزمایشی*. ترجمه علی دلاور. تهران: رشد.

لاری بی، کریستنسن (۱۳۹۴). *متدولوژی علوم قرآنی*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.

مزیانی، محمدصادق (۱۳۷۷). «*مصلحت نظام از دیدگاه امام خمینی (ره)*». نشریه حوزه. ش ۸۵. ۲۶۸-۲۲۵.

مولوی بلخی، جلال‌الدین محمد (۱۳۷۶). *مثنوی معنوی*. براساس نسخه رینولد نیکلسون. تهران: ققنوس.

مینویی طهرانی، مجتبی (۱۳۸۵). *کلیله و دمنه*. انشای ابوالمعالی نصرالله منشی. به کوشش محمدحسین مجدم. تهران: زوار.

نامورمطلق، بهمن (۱۳۹۴). *درآمدی بر بینامتنیت نظریه‌ها و کاربردها*. تهران: سخن.

ندا، طه (۱۳۸۳). *ادبیات تطبیقی*. ترجمه هادی نظری منظم. تهران: نشر نی.

نظریه‌ی، مریم (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی روش‌شناسی تفسیر موضوعی قرآن و ارائه تعریفی نو از آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه کاشان.

والزر، مایکل (۱۳۸۷). تفسیر و نقد اجتماعی. ترجمه مرتضی بحرانی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی اجتماعی.

ولوی نسب، احمد و اسلامی، روح‌الله (۱۳۹۹). «اندیشه حکومت در سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک براساس تحلیل رویکرد سیستمی». *جامعه‌شناسی سیاسی ایران*. ش ۱۶. ۱۵۷-۱۷۷.

یوسفی‌پور کرمانی، پوران و شفیع، مزده (۱۳۹۴). «تأثیرپذیری مولانا از کلیله و دمنه در مثنوی». *بهارستان سخن*. ش ۲۸. ۲۲۱-۲۳۲.

References

- Iman, M. T. (2008). *Mabāni-ye Pārādāimi-ye Ravesh-hā-ye Tahghigh-e Kammi va Keyfi dar lum-e Ensāni*. Qom: Pajuheshgāh-e howzeh va Dāneshgāh. [in Persian]
- Edmond, C. Sh. (2013). *Ravesh shenāsi Motāleāt-e Barnām-e Darsi*. Translated by Mehr Mohammadi va Hamkārān. Tehrān: Samt. [in Persian]
- Al-Demiari, K.M.(Bita). *Hayāt Al-Haiwān Al-Kubari Al-Demiari*. Dār al-Ahiā, Dar al-Kutob al-Elmiye.
- Emami, N. (1999). *Mabāni va Ravesh-hā-ye Naghd-e Adabi*. Second Edition, Tehrān: Nashr-e Jāmi. [in Persian]
- Abrams, M. H., & Gullett, G. (2006). *Farhang vāre-ye Estelāhat-e Adabi*. translated by Siyāmak Bābāei, Tehrān: Jangal, Jāvadane. [in Persian]
- Asāish, H., & Moshiri, R. (2004). *Ravesh-shenāsi va Teknik-hā-ye Tahghighāt-e Elmi dar Olum-e Ensāni bā Takid-bar Goghrafiyā*. Tehran: Qoms, second edition. [in Persian]
- Aghanemati, H. (2013). *Amozehā-ye Akhlāghi va Tarbeyati dar Mesbāholhedāy-e*. Master's thesis, Depārtment of Persian Language and Literature, Lorestān University. [in Persian]
- Bresler, Ch. (2010). *Darāmadi bar Nazariyehā va Ravesh-hā-ye Naghd-e Adabi*. Translated by Mustafā Abedinifard, Tehrān: Nilufar. [in Persian]
- Broumand, M. T. (Beita). *Ravesh-shenāsi. Mantegh. Elm*; Tehrān: Dunyā. [in Persian]

- Baqaei, M. (2008). "Ahammeyat-e Adabeyāt-e Tatbighi va Motāleāt-e Beyn-e Farhangi". *The Importance of Comparative Literature and Cross-Cultural Studies*. Roznāme Ettelāt. No. 24667. [in Persian]
- Balami, M. (1974). *Tarikh Balami*. by Mohammad Parvin Gonābādi. Tehrān: Zavvār.[in Persian]
- Parsania, H. (2011). *Ravesh shenāsi Enteghādi Hikmat Sadraei*. Qom: Kitāb Fardā. [in Persian]
- Payandeh, H. (2018). *Nazariye va Naghd-e Adabi*. first volume, second edition, Tehrān: Samt. [in Persian]
- Pourkarimi Shirayeh, M. (2009). *Simā-ye Zan dar Hezār-o Yek Shab*. supervisor Seyyed Mohammad Rāstgofar, Kāshān University. [in Persian]
- Pournamdarian, T. (1996). *Ramz va Dāstān-hā-ye Ramzi dar Adab-e Farsi*. 4th edition, Tehrān: Elmi va Farhangi. [in Persian]
- Javadnia, M. (2023). "Hokm-e Fegghi-ye Chegonegi-ye Barkhord Bā Separ-e Ensāni Doshmanān dar Gang Az Didgāh-e Mazāheb-e Eslāmi". *Faslnāme Feghh va Hoghugh*. No. 13. pp. 107-119. [in Persian]
- Hassanzadeh, Sh. (2008). "Tajalli va Talāghi –ye Haft SHahr-e Eshgh dar Asār-e Movlānā va Pāolokoilow". *Quarterly Journāl of Comparative Literature*, Islāmic Azād University of Jiroft. No. 9. pp. 47-68. [in Persian]
- Hosni Bagheri Sharif-Abad, M., Seyed Bāgheri, S. K. (2022). "Tahlil-e Tatbighi-ye Goft-o-Go-ye Enteghādi ba Ghodrat dar Bāb-e Padeshāh va Fanzeh dar Tarjome-hā va Bāznevisi Kelile va Demneh: Dastān-hā-ye Bidpāy, Kelile va Demneh Bahrām Shāhi, Anvār-e Soheyli". *Science Journāl Politicāl*. vol. 99. pp. 113-138. [in Persian]
- Dashti Rahmatabadi, U; Z. khodādādiān, M; Fakhr al-Islām, B; Norouz, M. (2021). "Barresi va Tahlil-e Abad-e Nofuz-e Sakht dar Shāhnāme Ferdawsi Ba Roykard be Mabhas-e Jāsusi". *Journal of Irānian Studies*. No.39. pp. 168-133. [in Persian]
- Rahman Setaish Shirazi, F. (2015). "Adabeyāt-e Tatbighi va Ahammeyat-e AN". *Conference on Communication of Persian Language and Literature and Linguistic Studies*, 7-1. [in Persian]
- Rezaee Dasht Arjaneh, M., & Bijanzādeh, M. (2015). "Naghd-o Barresi-ye Dāstān-e An Padeshāh Ke Nasrāniiān ra Mikosht az bahr-e Taassob az

- Masnavi-ye Mowlavi bar asās-e Roykard-e Beynāmatniyat”. *Matn Pazhuhi Adabi*. No. 68. pp. 167-189. [in Persian]
- Zarin Koob, A.(1982). *Naghd-e Adabi*. Two-volume series. Tehrān: Amir Kabir, third edition. [in Persian]
- Saidi, S., et al. (2022). “Barresi-ye Jāygāh-e Abzār-e Jang dar Kelile va Demneh va Maghāmāt-e Hamidi”. *Irānian Studies Journāl*, No. 42. pp. 284-316. [in Persian]
- Sohrabzādeh, M. (2013). *Ravesh shenāsi va Maani va Kārbord-e Ravesh-hā dar Tahghihāt-e Keyfi*.Tehrān: Sokhanvarān. [in Persian]
- Shayganfar, H. (2010). “*Naghd-e Adabi*”. Tehrān: Dastān. [in Persian]
- Sherekat Moqadam, S. (2008). “Tatbigi-ye Maktab-hā-ye Adabeyāt”. *Comparative Literature Studies*. third year. third term. serial number 12. pp. 51-71. [in Persian]
- Shamisa, S. (1999). *Naghd-e Adabi*. Tehrān: Ferdows. [in Persian]
- Shamisa, S. (2016). *Anvā-e Adabi*. fourth edition. Tehrān: Mitrā. [in Persian]
- Saad, A. (2020). *Ravesh-e Naghd*. Qom: Hejrat. [in Persian]
- Tabari, M. (2010). *Tārikh Tabari: Tārikh al-Rosol va al-Muluk*, by the efforts of Abul Qāsim Payandeh, first edition 1352, electronic publication. [in Persian]
- Tartousi, A. (1848). *Abu Muslim Nāmeḥ Hamase Abu Muslim Khorāsāni*, by Iqbāl Yaghmāii, Tehrān: Gutenberg. [in Persian]
- Zahiri Samarghandi, M.(1948). *Sindbādnāmeḥ*, edited by Ahmad Atash. Istānbul: Vezarat-e Farhang. [in Persian]
- Fath Elahi, I. (2001). *Methodology*. Tehrān: Payām Noor University, fifth edition. [in Persian]
- Ferdowsi. (2007). *Nāmeḥ-ye Bāstān*. by Mirjalāluddīn Kazzāzi, volume six, second edition, Tehrān: Samt. [in Persian]
- Farozānfār, B.Z.(1991). *Makhaz-e Ghesas va Tamsilāt-e Masnavis*. 4th edition, Tehrān: Amir Kabir. [in Persian]
- Qasemi, H., Kashkar, S., & Izadparast, L. (2014). *Ravesh shenāsi va Naghd-e Ketāb*. Tehrān: Jāmeeshenāsān. [in Persian]
- Holy Book*. (2004). translated by Fāzel Khān Hamedāni, Tehrān: Asātir. [in Persian]
- A group of writers. (2009). *Hokumat-e Eslāmi dar Kowsar-e Zolāl-e Andishe-ye Emām Khomeini (may Allah be pleased with him)*. first volume, second edition, Qom: Bostān Ketāb. [in Persian]

- Larry, B. Ch. (2007). *Ravesh shenāsi Azmayeshi*. Translated by Ali Delāvar. Tehrān: Rushd. [in Persian]
- Larry, B. Ch. (2014). *Metodologi Olom-e Ghorāni*. Third edition, Tehrān: Imām Sādiq University, peace be upon him. [in Persian]
- Mazinani, M.S. (1998). “Maslahat-e Nezām az Didgāh-e Emām Khomeini”. *taken from the bi-quarterly magazine of Hozeh magazine*. No. 85. Islamic Propaganda Office of Qom Seminary. pp. 225-268. [in Persian]
- Movlvi Balkhi, J.M. (1997). *Masnavi Manavi*, based on Reynolds Nicholson's version, Tehran: Ghoghnos. [in Persian]
- Minoyi Tehrāni, M. (2005). *Kelileh va Demneh, essay by Abul Māāli Nasrollāh Monshi*, with the efforts of Mohammad Hossein Majdam, Tehrān: Zavvār. [in Persian]
- Namurtalaq, B. (2014). *Daramadi bar Beinamatniiat Nazariie-ha va Karbord-ha*. Tehran: Sokhan. [in Persian]
- Nada, T. (2013). *Adabeyāt-e Tatbighi*. translated by Hadi Nazari Monazzam. Tehrān: Nashr-e Nei. [in Persian]
- Nazar Beighi, M. (2015). “ *Barresi-ye Tatbighi-ye Ravesh shenāsi-ye Tafsir-e Movzuii Ghorān va Erāeye Taarifi Nov az An*. supervisor Dr. Mohsen Qasempoor. Payānnameh Kārshenāsi Arshad. Daneshgah-e Kashān. [in Persian]
- Walzer, M. (2007). *Tafsir va Naghd-e Ejtemāii*. translated by Morteza Bahrāni. Tehrān: Pazhuheshkadeh Motāleāt-e Farhangi Ejtemāii. [in Persian]
- Valvi Nasab, A., & Eslami, R. (2019). “Andishe-ye Hokumat dar Seyāsāt nāmeḥ Khwāja Nizām al-Mulk bar Asās-e Tahlil-e Roykard-e Systemi”. *Irānian Political Sociology Quarterly*. 4th issue. 16. pp. 157-177. [in Persian]
- Yusefpour Kermani, P., Shafiei, M. (2014). “Tasir paziri-ye Movlāna az Kelileh va Demneh”. *Bahārestān Sokhan*. No. 28. pp. 221-232. [in Persian]